

Ігор Коваль

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”, kim201@ukr.net

Марія Коваль

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
kovalmr@ukr.net

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ КОЛЕКТИВУ Й ОСОБИСТОСТІ В ТВОРЧОСТІ А. С. МАКАРЕНКА ТА ЇХ РОЛЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ МВС УКРАЇНИ (до 90-ліття від дня смерті)

© Коваль І., Коваль М., 2019

Серед вітчизняних педагогів ХХ століття особливе місце займає видатний педагог-новатор А. С. Макаренко, його теоретична і практична діяльність. В статті досліджено актуальні проблеми діалектики взаємозв'язку і взаємовідносин колективу й особистості, наголошено на тому, що хоча А. Макаренко вважав, що колектив виконує основну роль у вихованні, але важливе місце він відводив особистості. У навчально-виховному процесі А. Макаренко велику увагу звертав на сутність організації і дисципліни, виховання кращих духовних, культурних і моральних якостей особистості. Ці проблеми і у наш час є актуальними, особливо в підготовці й вихованні нової генерації поліцейських України. Для удосконалення системи підготовки кадрів правоохоронців необхідно впроваджувати в систему навчальних закладів новітню систему філософії, яка ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної духовності та християнських чеснотах, пріоритетах особи. Цим завданням повинен бути підпорядкований не тільки навчальний процес, а і вся виховна робота із курсантами. Професорсько-викладацькому і командному складу і загалом всьому колективу Львівського державного університету внутрішніх справ необхідно докласти чимало зусиль, щоб під час навчально-виховного процесу формувати європейську модель особистості поліцейського, який поєднує високий ступінь розвитку професійно-ділових, морально-психологічних і комунікативних якостей з високим рівнем загальної культури і професійно-службової етики та етикету, що створює міцне підґрунтя для ефективного виконання службових обов'язків.

Ключові слова: педагогіка; культура; мораль; виховання; колектив; особистість; курсант; відповідальність; навчально-виховний процес.

Коваль Ігорь, Коваль Марія

ПРОБЛЕМА ВОСПИТАНИЯ КОЛЛЕКТИВА И ЛИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ А. С. МАКАРЕНКО И ИХ РОЛЬ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ МВД УКРАИНЫ (к 90-летию со дня смерти)

Среди отечественных педагогов XX века особое место занимает теоретическая и практическая деятельность выдающегося педагога-новатора А. С. Макаренко. В статье исследованы актуальные проблемы диалектики взаимосвязи и взаимоотношений

коллектива и личности, отмечено, что хотя А. Макаренко основное значение в воспитании придавал коллективу, но важное место в этом процессе отводил личности. Значительное внимание А. Макаренко в учебно-воспитательном процессе обращал на сущность организации и дисциплины, воспитание лучших духовных, культурных и нравственных качеств личности. Эти проблемы и в наше время актуальны, особенно в подготовке и воспитании нового поколения полицейских Украины. Для усовершенствования системы подготовки кадров правоохранительных органов возникает необходимость внедрения в систему учебных заведений новейшей системы философии, которая основывается на принципах гуманизма, демократии, национальной духовности и на христианских добродетелях, приоритетах личности. Этим задачам должен быть подчинен не только учебный процесс, но и вся воспитательная работа с курсантами. Профессорско-преподавательскому и командному составу и вообще всему коллективу Львовского государственного университета внутренних дел необходимо приложить немало усилий, чтобы во время учебно-воспитательного процесса формировать европейскую модель личности полицейского, которая сочетает в себе высокую степень развития профессионально-деловых, морально-психологических и коммуникативных качеств с высоким уровнем общей культуры и профессионально-служебной этики и этикета, создает прочную основу для эффективного выполнения служебных обязанностей.

Ключевые слова: педагогика; культура; мораль; воспитание; коллектив; личность; курсант; ответственность; учебно-воспитательный процесс.

Igor Koval

Institute Law and Psychology of the
Lviv Polytechnic National University ,
Department of Theory and Philosophy of law
Cand. of Law, Ass. Prof.,
email: kim201@ukr.net

Mariia Koval

Institute Law and Psychology of the
Lviv Polytechnic National University ,
Department of Criminal Law and Process
Cand. of Law, Ass. prof.,
email:kovalmr@ukr.net

PROBLEM OF EDUCATION OF COLLECTIVE AND PERSONALITY IN A. S. MAKARENKO'S WORKS, AND THEIR ROLE IN EDUCATIONAL PROCESS OF MIA OF UKRAINE (to 90th anniversary of his death)

A. S. Makarenko became a part of history of the world pedagogy as one of the prominent theorists and a practical innovator. Study and publication of his works in 29 languages of the peoples of the USSR prove the fact that A. Makarenko became a world-class educator. His works were published in 24 languages abroad.

The formation of A. Makarenko's philosophical and pedagogical worldview was greatly influenced by the works of prominent foreign teachers Ya. Komensky, I. Pestalozzi, K. Ushinsky, J. J. Russo, J. Locke, I. Disterverg etc.

A. Makarenko was well acquainted with the spiritual heritage of the great Ukrainians H. Skovoroda, T. Shevchenko, I. Franko, L. Ukrainka, S. Rusova, etc., which certainly influenced both his formation as personality and creative activity.

A. S. Makarenko's pedagogical and organizational-educational activity was connected with the important social problem, children's homelessness and negligence that existed in the former USSR

Makarenko takes an active part in solving this social problem, having not only special pedagogical education but also practical activity behind him. The idea that collective plays a decisive role in the formation of high moral, patriotic and social qualities of a person comes through all creative activity of A. S. Makarenko.

Analyzing dialectics of collective – personality relationship, this outstanding teacher arrived at conclusion that a normal team forms a person with the best intellectual-mental and moral-ethical and cultural qualities, and, vice versa, this person strengthens the team, promotes its development and fulfillment of the tasks entrusted on him.

Working with the collective, A. Makarenko never forgot an individual. He carefully studied the individual characteristics of his pupils, successfully used these features in educational work.

Makarenko said that the boys who were excluded from all schools and were considered difficult and not subject to re-education, became good, very disciplined and responsible after they got in a good, organized and healthy team, and vice versa, the best boys chose the path of breaching discipline and even crime in the conditions of a poorly organized collective.

Theoretical and pedagogical ideas of A. Makarenko are extremely relevant in the context of the training of future law enforcement officers at the educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

In order to successfully implement the education, the academic teaching staff and command staff should be well aware of psychology of personality, the internal motives that influence his or her behavior. Education aims at influencing the intellectual, emotional and volitional spheres of an individual. It should be borne in mind that an essential factor in this aspect is the moral-psychological and ethical atmosphere prevailing not only in student detachments, but also in academic staff. Theoretical ideas and practical activity of A. S. Makarenko have not lost their relevance and value in our time. It is especially relevant for the organization of the educational process in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with respect to the training of highly skilled personnel and specialists who are capable and ready to enter an uncompromising struggle with crime, protecting the rule of law, freedom, merit, honor and dignity of Ukrainian citizens.

Key words: pedagogy; culture; morality; education; collective; personality; student; responsibility; educational process.

Аналіз дослідження проблеми. Серед вітчизняних вчених досліджували у своїх працях діяльність А. Макаренка із позицій сучасної парадигми Л. Гриценко, Н. Дічек, І. Зазюн, І. Кривонос, В. Моргун, Н. Тарасевич, С. Карпенчук, Л. Ковальчук, В. Костів, І. Кривонос, В. Струманський, М. Красовицький, М. Яремченко та ін.

Метою статті є аналіз діалектики взаємозв'язку колективу й особистості у вирішенні проблеми дисципліни, організованості та відповідальності в творчості А. Макаренка.

Обґрунтовано роль і місце теоретичних і методологічних положень і принципів у педагогічній діяльності для сучасної теорії та практики виховання майбутніх правоохоронців системи МВС України.

Виклад основного матеріалу. А. С. Макаренко увійшов в історію світової педагогіки не тільки як один із визначних теоретиків, але і як практик-новатор. Свідченням того, що А. Макаренко став педагогом світового масштабу, є вивчення і публікація його творів 29 мовами народів СРСР. За кордоном його твори видано 24 мовами.

На формування філософсько-педагогічного світогляду А. Макаренка істотно вплинули твори видатних зарубіжних педагогів Я. Коменського, І. Песталоцці, К. Ушинського, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локка, І. Дістерверга та ін.

А. Макаренко був добре обізнаний із духовною спадщиною великих українців – Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, С. Русової та ін., що, безумовно, вплинуло на його формування як особистості та на творчу діяльність.

У 1919 р. Макаренко закінчив із золотою медаллю Полтавський учительський інститут. В характеристиці педагогічної ради Інституту було вказано: “Макаренко А. – видатний випускник за своїми здібностями, знаннями, розвитком і працелюбністю, особливий інтерес проявив до педагогіки і гуманітарних наук, з котрих багато читав і подавав прекрасні твори. Він буде надзвичайно хорошим викладачем з всіх предметів” [1, с. 5].

Великим своїм учителем В. О. Сухомлинський називав А. С. Макаренка і писав, зокрема, про виняткове теоретичне й практичне значення макарівської спадщини, прямо заявляв, що вважає себе учнем А. С. Макаренка, виховував глибоку повагу до нього як до свого великого вчителя.

Як зазначав академік І. Зазюн, “оцінкою педагогічного досвіду А. Макаренка є те унікальне в історії педагогіки явище, що жоден з його вихованців, котрі прибули до нього як індивіди з девіантною поведінкою, не став у житті злочинцем” [2, с. 4].

Метою написання наукової статті є аналіз творчості А. С. Макаренка та його ідеї щодо діалектики взаємозв'язку колективу й особистості та їх ролі в навчально-виховному процесі МВС України.

Зауважимо, що хоча названі дослідники зробили вагомий внесок в аналіз творчості А. Макаренка, разом з тим низка проблем потребують нових теоретичних розвідок.

1. Діалектика взаємозв'язку колективу і особистості в процесі навчання й виховання.

Критики А. Макаренка обвинувачували педагога в тому, що у виховному процесі він надавав перевагу колективу, ігноруючи особистість. Але на практиці виникають ситуації, вважав Антон Семенович, коли найефективнішим є безпосереднє спілкування педагога із вихованцем, індивідуальний вплив на нього. “Цілі індивідуального виховання, – підкреслював він, – полягають у вивченні і розвитку особистих здібностей і устремлінь не тільки в галузі знання, але і в галузі характеру” [3, с. 444].

Ідеї колективу в 90-ті роки ХХ ст. багато педагогів трактували як засіб впливу на особистість, управління особистістю. Це призвело до того, що в період побудови демократичної держави колектив як педагогічне явище ототожнювали із психологічним насильством над особистістю.

Критики А. Макаренка обвинувачують його в авторитаризмі, мілітаризації форм життя колективів, установленні жорсткої влади колективу, що пригнічує розвиток особистості. А він “мріяв, – зауважує В. Бучківська, – про той час, коли щасливим людям не буде потрібна влада, коли вони навчатися влаштовувати своє життя без влади” [2, с. 122].

Формуючи концепцію виховання колективу й особистості, А. Макаренко рішуче відкидає догматично-чиновницькі настанови і сміливо шукає найраціональніші й оптимальні шляхи виховання, враховуючи контингент, із яким він працював.

Важливе місце у формуванні особистості посідає колектив, про який писали свої праці видатні педагоги А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та інші.

Представники різних педагогічних систем у багатьох країнах світу довели, що ідеї А. Макаренка щодо колективу важливі для організації виховання і становлення особистості.

Сам А. Макаренко акцентував на ролі й місці колективу в вихованні та формуванні особистості. Він сформулював принцип: “*Виховання в колективі й через колектив*”. Критики А. Макаренка пов'язують цей принцип із нібито недостатньою увагою до особистості. Але “правильніше, – зазначає О. Музика, – було б пов'язати його з принципом природовідповідальності, адже людина є соціальною істотою й розвиток особистості значною мірою детермінується особливостями її включення в систему міжособистісних і міжгрупових стосунків. Педагог особливу увагу приділив тому, що його вихованці набували досвіду соціальної взаємодії (згадаймо хоча б правило черговості, за яким кожен комунар вчився виконувати різні соціальні ролі – від простого вихованця до чергового командира комуні, чиї оперативні рішення не міг відмінити й сам Макаренко). Вміння переконувати, відстоювати свою позицію, йти на компроміси, керувати чи підкорятися авторитетам – ці потрібні для розвитку будь-яких здібностей характеристики можна розвинути тільки завдяки соціальному досвіду, який набувається через практичне виконання тих чи інших соціальних ролей” [4, с. 19].

Деякі автори висловлюють міркування, що виховний вплив колективу не виправдовує себе, а навпаки, пригнічує особистість, гальмує її розвиток. Цю позицію справедливо критикує С. Г. Карпенчук [5, с. 4].

Педагогічна й організаційно-виховна діяльність А. С. Макаренка була пов'язана з важливою соціальною проблемою, яка існувала в тогочасному СРСР, – дитячою безпритульністю і бездоглядністю.

Революція в Росії та громадянська війна чорною грозою прокотились по всій Україні, яка найбільше із усіх регіонів Російської імперії постраждала від військового лихоліття. На її теренах залишилися сотні тисяч безпритульних і бездоглядних дітей, які втратили батьків і близьких.

Наприклад, в Україні у 1932–1933 рр. “дитяча безпритульність і смертність досягли таких масштабів, що не рахуватися з цим стало просто неможливо. За неповними даними, кількість вилучених дітей з вулиці тільки за травень–липень 1933 року становила 158000” [6, с. 10].

У вирішенні цієї соціальної проблеми активну участь брав А. Макаренко, за плечами якого була не тільки спеціальна педагогічна освіта, але й практична діяльність.

Через всю творчу діяльність А. С. Макаренка проходить ідея про те, що у формуванні високих моральних, патріотичних і громадських якостей особистості вирішальну роль відіграє колектив.

На зустрічі із читачами своїх творів “Педагогічна поема” і “Прапори на баштах” Макаренко говорив, що в цих творах він прагнув “зобразити людину в колективі... її боротьбу із самою собою, боротьбу колективу за свою цінність, за своє обличчя” [7, с. 412].

Діалектику взаємозв'язку колективу й особистості А. Макаренко розглядає як складну систему, в якій взаємодіють різні органи. Якщо між ними існує гармонія, то цей “живий організм буде діяти і розвиватися успішно, якщо цього немає, то є просто натовп або зграя” [8, с. 20].

“Цього не можна зробити наказом, такий колектив не можна створити і за два, і за три роки, такий колектив створюється за декілька років. І коли такий колектив створений, тоді потрібно його берегти” [8, с. 22]. Колектив, говорив А. Макаренко, це соціальний живий організм, котрий тому організм, що він має органи, що там є повноваження і відповідальність [8, с. 22].

Видатний педагог, аналізуючи діалектику взаємозв'язку колективу й особистості, дійшов висновку, що у нормальному колективі формується особистість, якій притаманні кращі інтелектуально-розумові та морально-етичні й культурні якості, і навпаки, така особистість своїми діями зміцнює колектив, сприяє його розвитку і виконанню завдань, покладених на нього.

Зауважимо, що колоністи А. Макаренка не тільки успішно засвоювали навчальну програму школи, але й працювали в різних сферах (на заводі, фермі, на сільськогосподарських роботах).

Якщо ми створимо хороший колектив, зауважив А. Макаренко, то він потім сам стає великою виховною силою. У комуні ім. Дзержинського “я добився того, що колектив сам став чудовим творцем, суворою, тонкою і значущою силою”. У такому колективі, робить висновок А. Макаренко, навчально-виховний процес проходить успішно [8, с. 22].

Видатний педагог вів активний пошук найраціональніших форм і методів, які б сприяли створенню хороших колективів.

А. Макаренко доклав багато зусиль, щоб організувати колонію для бездоглядних і безпритульних дітей-сиріт. 25 серпня 1920 р. вона була відкрита, а її керівником призначили А. Макаренка.

Звертаючись до М. Горького, А. Макаренко писав: “Коли мене запитують, який головний доказ успішності нашої роботи, я заявляю: наші хлопчики, яких прислали до нас примусово, по постанові судових органів, котрі носили ганебне клеймо правопорушників, через декілька місяців вже гордяться тим, що вони колоністи та ще горьковці” [9, с. 315].

А. Макаренко зауважив, що той новий контингент який прибував у колонію, “привносив в нашу общину безладний дух міської вулиці, ринку, вокзалів і притонів. Під впливом дружньої сім'ї і впливу старших колоністів цей дух дуже швидко зникає” [9, с. 316].

А. Макаренко з гордістю заявляв, що все господарство в руках колоністів. Вони володіють всіма коморами, взагалі всіма ключами. Поділені колоністи на 16 загонів, на чолі кожного загону

командир. Рада командирів – вищий господарський орган колонії. “Нам вдалося добитися міцної дисципліни, не пов’язаної з пригнобленням” [9, с.316].

“Колектив, – підкреслює А. Макаренко, – захищає кожную особистість і забезпечує для неї найсприятливіші умови розвитку” [10, с. 403].

А. Макаренко говорить, захищаючи кожного вихованця свого колективу, що цим у нього виховується воля, загартованість, гордість, що він живе і вчиться у такій школі, в такому колективі.

А. Макаренко надзвичайну увагу в своїй педагогічній діяльності приділяв вихованню таких моральних категорій, як “честь і обов’язок”.

Чиновники від освіти (“олімпійці”), як їх презирливо називав А. Макаренко, дорікали йому, що такі поняття, як “честь”, є поняттям суто офіцерським, воно було характерне для “царських офіцерів”, а поняття обов’язок є “буржуазним привілеєм” [10, с. 403].

“Жоден вихованець, – вважав А. Макаренко, – яким би він не був малим і слабосильним або новим у колективі, не повинен відчувати свою відокремленість або беззахисність. В колективі повинно бути твердим законом, що ніхто не тільки не має права, але й не має можливості безкарно знущатися, бешкетувати або насильничати над найслабшим членом колективу” [11, с. 84].

На думку А. Макаренка, кожний повинен бути впевненим в тому, що у випадку вирішення якоїсь проблеми він знайде захист у будь-якого старшого вихованця, впевнений, що керівництво установи також енергійно захищатиме його. “Які б там не були спроби до насилля одних вихованців над іншими, це повинно, – підкреслює А. Макаренко, – придушуватись найрішучішими діями” [11, с. 84].

Значну увагу в своїй виховній діяльності А. Макаренко звертав на формування у своїх вихованців ввічливості, культури спілкування, і намагався у “кожному слухному випадку вимагати її дотримання, а також бездоганного зовнішнього вигляду” [11, с. 85].

Працюючи з колективом, А. Макаренко ніколи не забував про окрему особистість. Він уважно вивчав індивідуальні особливості своїх вихованців, успішно використовував їх у виховній роботі. Наприклад, характеризуючи вихованця М. Каплуновського, Антон Семенович писав: *“майбутній інженер, сумлінний і точний, відданий науці й книжці... культурна і чесна людина, на жаль, надзвичайно сором’язливий”*. І справді, зауважує В. Шапошников, “мій друг М. Каплуновський в роки війни працював авіаційним інженером-конструктором” [12, с. 91].

Видатний педагог багато уваги приділяв своїм вихованцям, виховував у них передусім не тільки високу і свідому дисципліну, але й гідні моральні, духовні якості, а також науковий інтерес. Робив все можливе, щоб його підопічні вступали до вищих закладів освіти. Гордився і дуже радів, якщо хтось з них здобував вищу освіту. В. Салько, який вступив у Московський авіаційний інститут, А. Макаренко надав таку характеристику: *“Культурний, абсолютно чесний, володіє великими здібностями і відрізняється наполегливістю і вмінням добитись мети. Буде прекрасним інженером, тому що має надзвичайно ясно виражені здібності конструктора і можливості подальшого зростання. Дисциплінований, колективіст, прекрасний товариш, ввічливий і щирий”* [13, с. 439].

Отже, в успішності навчально-виховного процесу вирішальну роль у його відіграє колектив, у якому в кожній особистості формується висока відповідальність, культура і належні моральні якості.

Варто підкреслити, що за зовнішньою суворістю А. Макаренка крилося добре і гуманне ставлення до своїх вихованців, він постійно наголошував на необхідності поваги до кожної людини. Цю рису характеру і поведінки педагога помітив і видатний письменник М. Горький. *“Він все бачить, знає кожного колоніста, характеризує його п’ятьма словами. У нього була розвинена потреба між іншим, непомітно приголубити малюка, сказати кожному із них ласкаве слово, посміхнутися, погладити по стриженій голові”* [14, с. 166]. Ті, хто працював з А. Макаренко і вивчав його педагогічний досвід, в один голос твердили, що це була надзвичайно талановита людина, яскравий і оригінальний педагог-новатор. “Колоністи дійсно люблять його і говорять про нього з такою гордістю, ніби вони самі створили його” [15, с. 3].

Бездоглядні діти, вважав А. Макаренко, це “також звичайні, хороші, нормальні діти, як всі. А тому, – на думку педагога, – ніяких природжених важких характерів не існує” [16, с. 43].

А. Макаренко говорив, що ті хлопчики, яких виключали з усіх шкіл, які вважались важкими і не підлягали перевихованню, потрапивши в хороший, організований і здоровий колектив, ставали хорошими, дуже дисциплінованими і відповідальними, і навпаки, найкращі хлопчики в умовах погано організованого колективу ставали на шлях порушення дисципліни і навіть злочину.

А. Макаренко любив своїх вихованців, віддавав всі свої зусилля, талант, енергію, досвід, щоб у понівечених і спотворених дітей сформувати людську гідність, прищепити їм високі принципи моралі. А. Макаренко ніколи не допускав, щоб людська особистість зникла перед цілим. “Педагог ставив завдання виховувати людей свідомих, духовно багатих, здатних самостійно визначати свою позицію, розкривати своє “я” у найрізноманітніших сферах людського буття” [2, с. 122].

Аналізуючи діалектику взаємозв'язку особистості й колективу А. Макаренко своє головне завдання у навчально-виховному процесі вбачав у формуванні особистості своїх вихованців-комунарів, прищепленні їм кращих моральних якостей. Але цей процес, вважав видатний педагог, тільки тоді дасть результати, коли буде створений колектив.

А. Макаренко безмежно любив своїх вихованців, гордився їхніми успіхами і радів. Як і у всякої талановитої та неординарної особистості, у А. Макаренка вистачало заздрісників і “недоброзичливців”, які намагались принизити його діяльність. Відповідаючи одному з критиків, який говорив, що в колонії неможливо виховати і виправити знівечених і покалічених життям дітей, педагог з гордістю заявив “Так, це діти бездоглядні, які прийшли з вулиці, – це сироти. Але я їх люблю і ці скалічені отримали освіту, виховання і путівку у подальше життя і ... колоністи живуть в палаці, спеціально для них побудованому, у світлому, красивому і зручному” [17, с. 450].

У листі до М. Горького А. Макаренко з боєм говорить, що його перевели в Київ і що для нього це робота бюрократична і неприємна, а “*головне, за своїми хлопцями скучаю страшно*”. Він просить знаменитого письменника допомогти повернутися до улюбленої роботи [9, с. 367].

“Звання колоніста (комунара), – зазначає Л. Кудояр, – треба було заробити і воно присвоювалось особливою ухвалою радою командирів. Для того, щоб стати комунаром, необхідно засвоїти правила життя і діяльності у комуні, бути добрим товаришем і бездоганно виконувати свої обов'язки. Порушення встановлених норм і правил викликало необхідність обов'язкового пояснення. Найбільші провини були причиною звіту перед загальними зборами. Але до цього не кожен вихованець доходив” [18, с. 60].

Антон Семенович був переконаний в тому, що “мета нашого виховання полягає не тільки в тому, щоб виховати людину – творця, людину-громадянина, здатну з найбільшим ефектом брати участь в будівництві держави, а в тому, щоб виховати людину, яка зобов'язана бути щасливою” [19, с. 102].

Видатний педагог сформулював чіткий стислий девіз: “*Якомога більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї*”.

2. Роль теоретичної спадщини А. С. Макаренка в навчально-виховному процесі ЗВО МВС України

Аналізуючи основні принципи, форми і методи виховної роботи у ЗВО системи МВС, зауважимо, що в їхній реалізації значного впливу набуває курсантський колектив. Водночас існують думки про необхідність відмови від принципу колективізму і концепції та досвіду А. С. Макаренка як антигуманних [20, с. 16].

“Ми вважаємо, – підкреслює Г. Васянович, – що відмова від принципу колективізму є справою надто небезпечною в умовах, коли відбувається зниження ролі соціуму у вихованні моральної культури особистості, виявляється нігілістичне ставлення до самої ідеї колективізму, неосяжних меж серед молоді набуває сплеск агресивності й насильництва, в основі яких лежить зоологічний індивідуалізм і егоїзм” [21, с. 12].

З цією думкою авторитетного вченого, зауважують В. Ортинський і В. Ряшко, слід погодитись, оскільки “філософсько-педагогічний аналіз “колектив і особистість” вимагає активного і творчого спрямування діяльності всього керівного професорсько-викладацького і командного складу на створення міцних, працездатних, висоморальних, патріотично налаштованих колективів, здатних виконувати покладені на них відповідальні завдання з підготовки кадрів майбутніх правоохоронців” [20, с. 16].

В. О. Сухомлинський, спираючись на ідеї А. Макаренка щодо ролі й місця колективу, вважав за необхідне створити в колективі такі взаємовідносини, щоб кожна людина “дорожила честю колективу,... відчувала відповідальність перед суспільством і перед власним сумлінням” [22, с. 411].

Вся педагогічна система А. Макаренка будувалась не тільки на пріоритеті формування колективу, але передусім на вихованні й формуванні гармонійно розвиненої особистості. Педагог писав, що діти – це не просто “об’єкт виховання”, “ні, діти – це живе життя, і життя прекрасне, а тому необхідно... бачити і поважати їх права і обов’язки” [7, с. 29]. Це діалектика любові та поваги до особистості й разом з тим виховання відповідальності за свої вчинки.

А. Макаренко критично ставиться до тих педагогів, котрі прагнуть втиснути людину в стандартний шаблон, виховати вузьку серію людських типів. Це легше, вважав Антон Семенович, ніж виявлення особистих якостей, кращих задатків і схильностей особистості. А. Макаренко виступає за таку методику виховання, яка надає кожній окремій особистості можливість розвивати свої задатки, зберігати свою індивідуальність, йти вперед по лініях своїх схильностей [23, с. 169–172].

“З моїми колегами-педагогами, – писав А. Макаренко, – ми прийшли до переконання, що доторкатися до особистості необхідно особливо, зі складним педагогічним інструментом” [23, с. 165–66].

Під час індивідуальної роботи Антон Семенович закликав педагогів намагатися, навантажуючи кожного вихованця, враховувати його індивідуальні соціально-психологічні характеристики.

Виступаючи перед педагогами, А. Макаренко чітко сформулював своє педагогічне кредо. “Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру... характер зовнішніх виявлень і внутрішнього переконання – рішуче всю картину людської особистості” [23, с. 118].

Теоретико-педагогічні ідеї А. Макаренка надзвичайно актуальні в умовах підготовки майбутніх правоохоронців у навчальних закладах МВС України.

Щоб успішно здійснювати виховання, професорсько-викладацькому й командному складу потрібно добре знати психологію особистості, внутрішні мотиви, які впливають на її поведінку. Виховання має на меті вплив на інтелектуальну, емоційно-вольову сферу особистості. Треба враховувати, що істотним чинником у цьому аспекті є морально-психологічна й етична атмосфера, яка панує не тільки в курсантських, але й у науково-педагогічних колективах.

Формуючи особистість майбутнього правоохоронця, професорсько-викладацький і командний склад, уся система навчально-виховного процесу повинні докласти чимало зусиль, аби подолати негативний вплив різних чинників і забезпечити розвиток морально-психологічних якостей.

Важливе місце в формуванні особистості майбутнього працівника поліції посідає колектив, оскільки вся його навчальна і службова діяльність є колективною, він як особистість живе і реалізує себе тільки в колективі.

Ефективність навчання і виховання майбутніх правоохоронців, оволодіння сучасними науковими досягненнями і практичними навичками, зміцнення організованості й дисципліни, морально-психологічної готовності до виконання професійних обов’язків значною мірою залежить від характеру взаємовідносин у курсантських колективах.

Курсантський колектив – це насамперед навчальний колектив. У колективі, під його впливом відбувається становлення особистості, формується її спрямованість, суспільна активність, воля, створюються умови для розвитку її здібностей.

Вплив колективу на особистість, – підкреслював А. Макаренко, – залежить від рівня розвитку колективу і становища особистості в системі й колективних відносин. Видатний педагог не раз наголошував, що колектив складається із конкретних особистостей і кожна з них робить свій внесок в його розвиток і своїми діями впливає на колектив.

Отже, курсантський колектив є необхідним і важливим чинником для розвитку особистості курсанта, так само, як і курсант, з його потребами, інтересами і діяльністю, необхідний для формування і функціонування колективу.

Підготовка майбутніх працівників вітчизняної поліції вимагає не тільки глибокої спеціальної підготовки, ґрунтовних гуманітарних знань, а й формування високих морально-психологічних та патріотичних якостей. В умовах сучасного державотворення актуальним стає питання захисту інтересів держави, прав і свобод її громадян, рішучої та безкомпромісної боротьби зі злочинністю.

З урахуванням цього важливого завдання перед колективами відомчих закладів вищої освіти МВС постає серйозна проблема щодо втілення нових педагогічних технологій і інновацій, формування нової філософії відносин у колективах та прищеплення передових європейських поліцейських стандартів.

Висновки. У своїй теоретичній і практичній діяльності А. Макаренко один із перших в історії педагогіки здійснив експеримент, який у навчальному процесі не мав аналогів.

У 1988 р. під егідою ЮНЕСКО у всьому світі відмічали 100-ліття від дня народження А. С. Макаренка. Світова спільнота високо оцінила діяльність видатного педагога-гуманіста за його величезний внесок у розвиток науки і практики, спрямованих на виховання особистості.

А. С. Макаренко був надзвичайно скромною і толерантною людиною. Неодноразово говорив, що не є ні великим вченим, ані винахідником, і що робити висновки щодо цінності його системи виховання потрібно за загальними результатами. А результати справді вражали. Більшість вихованців А. С. Макаренка після закінчення колонії вступали до закладів вищої освіти, отримували дипломи інженерів, лікарів, офіцерів, педагогів, юристів, представників інших професій. Але головне – вони і надалі проявляли кращі зразки високої культури, професійної підготовки, моральних і духовних якостей.

Важливу роль у виховному процесі видатний педагог відводив колективу як важливому чиннику виховання і формування окремої особистості.

А. Макаренко в колективі бачив силу, яка здатна сприяти формуванню особистості, зміцнює, цементує колектив. У такому колективі формується гармонійно розвинена особистість.

Отже, теоретико-методологічний принцип взаємодії колективу й особистості – основа всієї педагогічної творчості А. Макаренка.

А. Макаренко, створюючи колектив, насамперед скрупульозно вивчав кожного ново-прибулого безпритульного, уважно стежив за його становленням, психологією поведінки. Тільки глибоке знання і самовіддана праця всього педагогічного колективу, очолюваного А. С. Макаренко, дали змогу отримати бажані результати.

Значну увагу в навчально-виховному процесі А. Макаренко приділяв організованості, дисципліні й культурі взаємовідносин вихованців. Дисципліна, вважав педагог, це той наріжний камінь, на якому побудований увесь процес взаємодії і взаємовідносин людей у суспільстві. Основне гасло А. Макаренка “Якомога більше вимог до людини, якомога більше поваги до неї”. Цього принципу видатний педагог дотримувався все своє життя.

Теоретичні ідеї та практична діяльність А. С. Макаренка не втратили актуальності та цінності й у наш час. Це стосується не тільки сучасного шкільного виховання майбутніх поколінь, його педагогічна творчість особливо важлива й актуальна для організації навчально-виховного процесу в ЗВО системи МВС України щодо підготовки висококваліфікованих кадрів, фахівців, які здатні й готові вступити в безкомпромісну боротьбу зі злочинністю, захищаючи правопорядок, права, свободи, достоїнства, честь і гідність громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хелемендик В. С. Перестраивать человека / Макаренко А. С. О воспитании / Сост. и авт. вступ. статьи В. С. Хелемендик. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1990. С. 3–36.
2. Бучківська В. В. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка в контексті особистісно орієнтованого підходу у вихованні: монографія. Хмельницький, 2007. 186 с.
3. Макаренко А. С. Додатки / Твори. Київ, 1954. Т. 5. С. 413–453.
4. Музика О. Л. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка і сучасні підходи до розвитку здібностей. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 3–4. С. 15–21.
5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ, 2005. 343 с.
6. Зінченко А. Г.

Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Одеса, 2002. 20 с. 7. Макаренко А. С. О повести “Флаги на башнях”. Сочинения. В 7-ми т. Москва, 1957. Т. III. 496 с. 8. Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта. Москва, 1964. С. 16–39. 9. Переписка А. С. Макаренко с А. М. Горьким. Сочинения: В. 7-ми т. Москва, 1958. Т. VII. С. 314–317. 10. Макаренко А. С. Из истории коммуны имени Ф. Э. Дзержинского. Сочинения в 7-ми т. Москва, 1956. Т. II. С. 395–416. 12. Макаренко А. С. Из опыта работы. Москва, 1964. С. 3–15. 11. Шапошников В. Путевка в жизнь. Удивительный человецище. Воспоминания об А. С. Макаренко. Харьков, 1959. С. 86–95. 13. Макаренко А. С. Характеристики выпускников. Сочинения. В 7-ми т. Москва, 1957. Т. II. С. 436–452. 14. Горький М. Рассказы, очерки, воспоминания. 1924–1936 гг. Собрания сочинений. В 30 т. Москва, 1952. Т. 17. 496 с. 15. Романовський А. К., Голубко А. Т. Сердце Макаренко. С любовью и тревогой: сборник. Киев, 1989. С. 3–14. 16. Макаренко А. С. Методи виховання. Сочинения. В 7-ми т. Москва, 1958. Т. V. С. 20–45. 17. Макаренко А. С. Открытое письмо Ф. Левину. Сочинения: В 7-ми т. Москва, 1957. Т. III. С. 418–454. 18. Кудояр А. М. Психологічні погляди А. С. Макаренко. Особистість. Діяльність. Соціальні об’єднання. Колектив. Суми, 2005. 340 с. 19. Степанов П. М. Философские основы педагогических взглядов А. С. Макаренко. Шахты, 1957. 58 с. 20. Ортинский В. Л., Ряшко В. І. Актуальні проблеми виховання курсантів у вищих навчальних закладах системи МВС України: навч.-метод. посіб. Львів, 2006. 272 с. 21. Васянович Г. П. Філософія: навч. посіб. Львів, 2009. 320 с. 22. Сухомлинський В. О. Принципи виховання шкільного колективу / Вибр. твори. В 5-ти т. Київ, 1976. Т. 1. С. 406–411. 23. Макаренко А. С. Общие вопросы теории педагогики. Сочинения в 7-ми т. Москва, 1958. Т. 5. 558 с.

REFERENCES:

1. Khelemendikh V. S. (1990). *Perestraivat' cheloveka* [Rebuildman]. Moscow [in Rus.]
2. Buchkivska V. V. (2007). *Pedahohichna spadshchyna A. S. Makarenka v konteksti osobystisno oriyentovanoho pidkholdu u vykhovanni* [Pedagogical heritage of A. S. Makarenko in the context of a personally oriented approach in education]. Khmelnytsky [in Ukr.].
3. Makarenko A. S. (1954). *Dodatky* [Supplements]. *Tvory* [Compositions]. Kyiv. [in Ukr.].
4. Muzyka O. L. (2008). *Pedahohichna spadshchyna A. S. Makarenka i suchasni pidkholdy do rozvytku zdibnostey* [Pedagogical heritage A. S. Makarenko and modern approaches to the development of abilities]. Pedagogy and psychology. no. 3–4, pp. 15–21 [in Ukr.].
5. Karpenchuk S. G. (2005) *Teoriya i metodyka vykhovannya* [Theory and methodology of education]. Kyiv [in Ukr.].
6. Zinchenko A. G. (2002). *Dytyacha bezprytulnist v Radyanskiy Ukraini v 20-kh – pershiy polovyni 30-kh rokiv XX stolittya* [Children homelessness in Soviet Ukraine in the 20’s – the first half of the 30-ies of the XX century]. Odessa [in Ukr.].
7. Makarenko A. S. (1957). *O povesti “Flagi na bashnyakh”* [About the story “Flags on the Towers”]. Writings in 7 vol. Moscow, vol. 3 p. 496. [in Rus.].
8. Makarenko A. S. (1964). *Nekotoryye vyvody iz moyego pedagogicheskogo opyta* [Some conclusions from my teaching experience]. Moscow [in Rus.].
9. (1958). *Perepiska A. S. Makarenka s A. M. Gor'kim* [Correspondence of A. S. Makarenka with A. M. Gorky]. Writings in 7 vol. Moscow, vol. 7, pp. 314–317. [in Rus.].
10. Makarenko A. S. (1956). *Iz istorii kommuny imeni F. E. Dzerzhinskogo* [From the history of the F. Dzerzhinsky commune]. Writings in 7 vol. Moscow. vol. 2, pp. 395–416. [in Rus.].
11. Makarenko A. S. (1964). *Iz opyta raboty* [In work experience]. Moscow [in Rus.].
12. Shaposhnikov V. (1959). *Putevka v zhizn'* [A ticket to life]. *Udivitel'nyy chelovechishche* [Amazing humane]. *Vospominaniya ob A. S. Makarenko* [Memories of A. S. Makarenko]. Kharkiv [in Rus.].
13. Makarenko A. S. (1957). *Kharakteristiki vypusknikov* [Characteristics of graduates]. Writings in 7 vol. Moscow, vol. 2. pp. 436–352 [in Rus.].
14. Gor'kiy M. (1952). *Rasskazy, ocherki, vospominaniya* [Stories, essays, memories]. Collected writings in 30 vol. Moscow, vol. 17, p. 496 [in Rus.].
15. Romanovs'kiy A. K., Golubko A. T. (1989) *Serditse Makarenko. S lyubov'yu i trevogoy* [Makarenko's Heart. With love and anxiety]. Kyiv [in Rus.].
16. Makarenko A. S. (1958). *Metodi vikhovannya* [Methods of education]. Writings in 7 vol. Moscow. vol. 5. pp. 20–45 [in Ukr.].
17. Makarenko A. S. (1957). *Otkrytoye pis'mo F. Levinu* [Open letter to F. Levin]. Writings in 7 vol. Moscow. vol. 3, pp. 418–454 [in Rus.].
18. Kudoyar A. M. (2005). *Psikhologichni pohlyady A. S.*

Makarenka. Osobystist. Diyalnist. Sotsialni obyednannya. Kolektyv [Psychological views of A. S. Makarenko. Personality. Activity. Social associations. Collective]. Sumy. [in Ukr.]. 19. Stepanov P. M. (1957). **Filosofskiye osnovy pedagogicheskikh vzglyadov A. S. Makarenko** [The philosophical foundations of the pedagogical views of A. S. Makarenko]. Shakhty. [in Rus.]. 20. Ortynskyy V. L., Ryashko V. I. (2006). **Aktualni problem vykhovannya kursantiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh systemy MVS Ukrainy** [Actual problems of cadets education in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Lviv. [in Ukr.]. 21. Vasyanovych H. P. (2009). **Filosofiya** [Philosophy]. Lviv [in Ukr.]. 22. Sukhomlynsky V. O. (1976). **Pryntsypy vykhovannya shkilnoho kolektyvu** [Principles of education of a school team]. Kyiv. [in Ukr.]. 23. Makarenko A. S. (1958). **Obshchiye voprosy teorii pedagogiki** [General questions of the theory of pedagogy]. Writings in 7 vol. Moscow, vol. 5, p. 558 [in Rus.]

Дата надходження: 16.04.2019 р.